

Poznań, 6 marca 2020 roku

Prof. dr hab. Grażyna Krzyminiewska
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

R E C E N Z J A

rozprawy doktorskiej Pana mgr Shivana Fate
zatytułowana Symulacyjne badanie wpływu interwencji publicznych na poziom ubóstwa
napisanej pod kierunkiem naukowym dr hab. prof. US Małgorzaty Łatuszyńskiej.
(wykonana na zlecenie Instytutu Ekonomii i Finansów Uniwersytetu Szczecińskiego)

Podstawa prawna i ocena spełnienia wymagań formalnych

Podstawą prawną do przygotowania recenzji stanowi pismo Przewodniczącego Rady Naukowej Instytutu Ekonomii i Finansów dr hab. Stanisława Hońko, prof. US z dnia 13 lutego 2020 roku, nr L.dz. 61/20/EiF, informujące o powierzeniu mi funkcji recenzenta rozprawy doktorskiej mgr Shivana Fate, przygotowanej pod opieką naukową promotora dr hab. prof. US Małgorzaty Łatuszyńskiej.

Wymagania stawiane rozprawom doktorskim są określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595, z późn.zm.). Dodatkowe uwarunkowania zawarte są w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz.U. 2018 poz. 261).

Za przesłanki końcowej oceny przyjęto następujące kryteria: sformułowanie problemu badawczego i tematu rozprawy, cele i hipotezy badawcze, metodykę badań, układ treści, ocenę merytoryczną i formalną pracy, przydatność pracy dla praktyki i teorii oraz opinia recenzentki o treści rozprawy.

Ocena pracy doktorskiej mgr Shivana Fate dokonana została na podstawie kryteriów pozwalających na stwierdzenie czy przedstawiona rozprawa spełnia powyższe wymogi.

Ocena wyboru problematyki badawczej

Recenzowana dysertacja doktorska stanowi studium teoretyczno-empiryczne i mieści się w naukach społecznych, dyscyplinie ekonomia. Podjęty w dysertacji temat należy uznać za bardzo aktualny, wpisujący się w paradygmat badań nad zjawiskiem ubóstwa.

Pozytywnie oceniam wybór problematyki badawczej ze względu na jej rangę zarówno dla analiz ekonomicznych i tych z zakresu polityki społecznej, a także ich znaczenia dla praktycznych działań decydentów politycznych i innych uczestników życia publicznego, mogących mieć wpływ na polityki publiczne. Rozprawa dotyczy bardzo aktualnego, szeroko dyskutowanego problemu ubóstwa. Z tego punktu widzenia posiada zarówno walory poznawcze jak i praktyczne, świadczy o wycuciu potrzeb, a jednocześnie stanowi oryginalne przedsięwzięcie badawcze. Oczywistym jest bowiem, że problem ubóstwa i jego konsekwencji społeczno-gospodarczych, stanowi jeden z najważniejszych wyzwań rozwojowych współczesnego świata. Problematyka ta jest przedmiotem dociekań wielu dziedzin nauk, a w przypadku recenzowanej dysertacji doktorskiej stanowi interesujący przykład interdyscyplinarnego podejścia do badanego zjawiska.

Tytuł pracy, jej cele oraz hipotezy

Tytuł pracy *Symulacyjne badanie wpływu interwencji publicznych na poziom ubóstwa* jest adekwatny do jej zawartości. Autor mając świadomość złożoności zjawiska ubóstwa oraz wielu trudności z jego badaniem, stawia pytanie „**jaka metoda byłaby najbardziej odpowiednia i czy możliwe jest opracowanie narzędzia, które pozwalałoby na kompleksową analizę efektów proponowanych interwencji publicznych w zakresie przeciwdziałania ubóstwu w ujęciu dynamicznym**”. Formułując w ten sposób pytanie badawcze za główny cel rozprawy doktorskiej przyjmuje „**opracowanie koncepcji hybrydowego modelu symulacyjnego do analizy ex-ante wpływu interwencji publicznych na poziom ubóstwa**.” Postawił więc sobie ambitne zadanie uznając, że tworzenie instrumentów mających na celu przeciwdziałanie ubóstwu, nie tylko powinno być poprzedzone rzetelną analizą zjawiska, jego przyczyn i zależności, ale także wymaga określenia zapotrzebowania na konkretne działanie i przeprowadzenie odnośnych badań przed jego wdrożeniem.

W rozprawie doktorant postawił następujące hipotezy badawcze:

- opracowanie ram metodologicznych do badania efektów działań podejmowanych w celu zmniejszania poziomu bóstwa, opartych na hybrydowej symulacji komputerowej, może w znaczącym stopniu uzupełnić i wzbogacić metodologię

ewaluacji *ex-ante* interwencji publicznych realizowanych w ramach polityki społecznej;

- komputerowy model symulacyjny skonstruowany z wykorzystaniem koncepcji systemowo–dynamicznego modelowania modularnego oraz symulacji wieloagentowej, pozwoli na kompleksową i dynamiczną analizę *ex-ante* wpływu interwencji publicznych na poziom ubóstwa na różnych szczeblach (lokalnym, regionalnym, krajowym).

W celu weryfikacji hipotez przyjął procedurę badawczą składającą się z następujących etapów:

1. Identyfikacja zależności przyczynowo-skutkowych występujących w układzie ubóstwo - polityka społeczna w świetle różnych teorii.
2. Przegląd metod stosowanych w szacowaniu efektów działań publicznych (ze szczególnym uwzględnieniem modeli symulacyjnych).
3. Opracowanie teoretycznych ram hybrydowego modelowania symulacyjnego w badaniu wpływu interwencji publicznych na poziom ubóstwa.
4. Opracowanie założeń biblioteki modułów systemowo – dynamicznych odzwierciedlających zależności występujące w układzie ubóstwo - polityka społeczna.
5. Opracowanie założeń środowiska wieloagentowego, w tym cech i reguł decyzyjnych agentów odzwierciedlających rzeczywiste zachowania osób i gospodarstw domowych na potrzeby badania poziomu ubóstwa.
6. Budowa komputerowego modelu symulacyjnego będącego hybrydą dwóch podejść symulacyjnych (systemowo-dynamicznego oraz wieloagentowego) dla wybranego studium przypadku w celu dokonania weryfikacji i walidacji proponowanej koncepcji teoretycznej.
7. Weryfikacja i walidacja opracowanego modelu na przykładzie wybranych interwencji publicznych.

W moim przekonaniu Doktorant w sposób prawidłowy sformułował hipotezy badawcze starannie wskazując zakres niezbadanych dotychczas kwestii (aspektów), pojęciowo są one jasne, niesprzecznie wewnętrznie i sprawdzalne.

Sformułowanym powyżej hipotezom oraz starannie opracowanej procedurze badawczej został podporządkowany układ pracy, który uznać należy za przemyślany, logiczny z punktu widzenia postawionych celów.

Konstrukcja pracy i ocena jej warstwy merytorycznej

Dysertacja doktorska mgr Shivana Fate liczy 186 stron, składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, spisu tabel i rysunków. Zawiera także bibliografię, na którą składa się 280 pozycji. Pozytywną stroną pracy jest solidna kwerenda literatury przedmiotu i źródeł, w tym obcojęzycznych.

W dysertacji wyraźnie wyróżnić można części o różnym charakterze. Każdy następny rozdział jest logiczną konsekwencją poprzedniego. Dwa pierwsze rozdziały, stanowią teoretyczno-przeglądowe wprowadzenie do empirycznej warstwy pracy w zakresie ubóstwa i przeciwdziałaniu ubóstwa w polityce publicznej. Następny – zawiera charakterystykę metod badania wpływu interwencji publicznych na poziom ubóstwa. Rozdział czwarty i piąty jest prezentacją wyników pracochłonnych, nowatorskich i samodzielnych badań empirycznych.

Taki układ pracy stanowi konsekwencję nakreślonej przez Doktoranta koncepcji, celów i hipotez pracy oraz charakterystykę etapów postępowania badawczego i konstrukcji rozprawy. Można uznać, że w toku realizowanej procedury badawczej hipotezy zostały poprawnie zweryfikowane.

Zaprezentowane podejście badawcze stanowi w moim przekonaniu wartościowy kierunek przekraczania granic jednej dyscypliny nauki i towarzyszące temu przekonanie, że najważniejsze odpowiedzi na pytania dotyczące różnych żywotnych kwestii są możliwe do uzyskania tylko wówczas, kiedy mamy do czynienia z ich ujęciem interdyscyplinarnym. W tym przypadku Autor uznając rangę problemu ubóstwa, jego wielowymiarowość i społeczną zawilść, a także – mając świadomość konieczności skutecznego przeciwdziałania temu zjawisku, poszukuje adekwatnej metodyki badań, która może wesprzeć rozpoznanie skuteczności polityk publicznych. Tym samym uznaję, że wpisuje się w nurt badań (i przekonań) o konieczności łączenia zmiennych ekonomicznych i socjologicznych oraz stworzenia paradygmatu integralnego sposobu badań.

Rozdział pierwszy (*Teoretyczne podstawy zjawiska ubóstwa*) to przegląd definicji i teorii ubóstwa. Autor czyni to poprawnie, wskazując na dwa źródła tych definicji – płynące ze świata nauki oraz instytucji międzynarodowych. To ostatecznie daje podstawową wiedzę sposobów rozumienia pojęcia. Rozdział ten wywołuje trochę niedosyt, gdyż w mojej opinii szkoda, że Doktorant nie pogłębił kwestii wskaźników ubóstwa, trochę niedostatecznie wykorzystując wiedzę płynącą z programów międzynarodowych. Omówienie innych kwestii takich jak powiązania przyczynowo-skutkowe zjawiska ubóstwa, charakterystyka jego determinantów oraz problematyka procesu pomiaru ubóstwa poczyniona została w odpowiedni sposób.

Rozdział drugi (*Przeciwdziałanie ubóstwu w polityce publicznej*) obejmuje charakterystykę polityki przeciwdziałania ubóstwu, na poziomie krajowym i unijnym, identyfikację instrumentów i narzędzi walki z ubóstwem oraz aspekt związany z finansowaniem interwencji publicznych skierowanych na walkę z ubóstwem. Walorem tej części pracy jest krytyczne podejście Autora do w/w zagadnień, niepoprzestające na zreferowaniu zjawiska, ale także wskazaniu słabych ich punktów. Mamy więc do czynienia z krytyczną ich analizą.

Dylematy związane z badaniem wpływu interwencji publicznych na poziom ubóstwa (ze szczególnym uwzględnieniem metod stosowanych w ewaluacji *ex-ante*) oraz przegląd modeli wykorzystywanych w ocenie efektów działań mających na celu walkę z ubóstwem – dobrze wprowadza w główną problematykę badawczą zawartą w rozdziale czwartym (*Rozwiązanie teoretyczne symulacyjnego modelu do badania wpływu interwencji publicznych na poziom ubóstwa*). Chciałabym w tym miejscu z zadowoleniem podkreślić jasność i prostotę wywodu. O ile często w tekstach naukowych mamy do czynienia z zawilnością tekstu i hermetycznym językiem, o tyle w tym przypadku Pan mgr Shivan Fate uniknął takiego błędu, w logiczny sposób omawiając odnośne zagadnienie.

Największe oczekiwania recenzentów z reguły dotyczą samego badania i uzyskanych wyników. Rozdział piąty (*Weryfikacja i walidacja proponowanego rozwiązania*) przedstawia procedurę weryfikacji i walidacji modelu oraz opracowane na tej podstawie środowisko do eksperymentów symulacyjnych. Odnajdujemy tu również ważne dla oceny przeprowadzonych badań wyniki przeprowadzonej walidacji fasadowej, która oceniona została przez ekspertów wysoko i z tego punktu widzenia model można uznać za wiarygodny. Pozwala to na rozpropagowanie modelu jako narzędzia użytecznego dla decydentów polityk publicznych. Użyteczność tego modelu jako instrumentu diagnostyczno-analitycznego, będącego efektem pracy badawczej Doktoranta przesądza o pozytywnej ocenie pracy.

Metodyka i metodologia rozprawy

W moim przekonaniu, przyjęcie symulacji komputerowej będącej specyficzną metodą badań stanowi oryginalne przedsięwzięcie. Autor wykorzystał jej zalety pozwalające na zbadanie struktury zmian, które są utrudnione do obserwacji w czasie rzeczywistym.

Autor opracowanej koncepcji zbudował model dla studium przypadku, przyjmując hipotetyczną miejscowość w Polsce o wielkości do 4 tys. mieszkańców. Odtworzył strukturę gospodarstw domowych różnego typu oraz sytuację na rynku pracy dla rozpatrywanego

przypadku. Wykorzystał model i przeprowadził eksperymenty symulacyjne polegające na sprawdzeniu efektów interwencji publicznych takich jak: program 500+, zmiana wysokości emerytury minimalnej, zmiana wysokości płacy minimalnej oraz tworzenie nowych miejsc pracy. Sprawdził wpływ tych interwencji na zmiany takich wskaźników jak zasięg czy głębokość ubóstwa, przetestował różne warianty interwencji. Wartością dodaną przyjętej przez Autora metodyki i metodologii badań jest przeprowadzenie analizy *ex-ante* w ujęciu dynamicznym i kompleksowym, co umożliwia ujęcie powiązań między wszystkimi badanymi elementami – gospodarstwami domowymi i ich otoczeniem-społeczno-gospodarczym.

Mgr Shivan Fate w toku prowadzonych badań właściwie odczytuje znaczenie tzw. czynników miękkich, które – chociażby zgodnie z ustaleniami socjologów i psychologów społecznych – odgrywają ogromną rolę wśród przyczyn pozostawania ubogim. Są to czynniki, których proste wskaźnikowanie nie jest łatwe, ale składają się na zjawisko zwane „kulturą ubóstwa”, a także kwestia dziedziczenia ubóstwa. W związku z tym skierowanym do Doktoranta pytaniem jest – czy zaproponowany model pozwala na jego rozszerzenie o tego rodzaju czynniki i w jaki sposób należałoby je skodyfikować?. Może stanowić to również impuls do dalszych badań.

Drugie pytanie, jakie nasuwa się w związku z problematyką badań Autora dysertacji jest możliwość przeprowadzenia symulacji dotyczącej dochodu podstawowego. Zarówno w nauce, jak i w przestrzeni publicznej, dyskusja na ten temat jest dość żywa, a Europa ma za sobą już pewne doświadczenia w tym zakresie. Jakie więc Doktorant widzi możliwości wykorzystania zaproponowanego modelu w tym przypadku?.

Ocena formalnej strony pracy

Przedstawiona do oceny praca jest starannie zredagowana. Tekst uzupełniają poprawne zestawienia tabelaryczne oraz wykonane wykresy. Pozytywną stroną pracy jest także solidna kwerenda literatury przedmiotu i źródeł, w tym wykorzystanie wielu prac obcojęzycznych.

Pewne zastrzeżenia wywołuje lekko zaburzona struktura pracy, ponieważ poszczególne rozdziały nie skonstruowano w sposób zrównoważony. Rozdział pierwszy liczący ponad 50 stron stanowi najobszerniejszą część pracy, a jak wspomniałam wyżej – i tak nie wyczerpał krytycznego oglądu literatury przedmiotu. Byłoby więc korzystniej dla struktury pracy podzielenie rozdziału na dwa.

Autor pomimo dołożonej staranności nie uniknął „potknięcia” w postaci sformułowania „okres czasu” (np. 64, 80), które zdecydowanie należy usunąć.

Ogólna ocena pracy i konkluzja

Ogólna ocena pracy jest zdecydowanie pozytywna. Składa się na nią kwestia opracowania koncepcji hybrydowego modelu do badania wpływu interwencji publicznych na poziom ubóstwa, łączenie czynników makroekonomicznych w konwencji dynamiki systemowej i modelowanie w konwencji symulacji wieloagentowej, co stanowi oryginalny wkład Autora do nauki. Zastosowanie dodatkowo walidacji fasadowej zaproponowanego hybrydowego modelu symulacyjnego dowodzi kompetencji naukowych mgr Shivana Fate, umiejętności warsztatowych, a także jego dojrzałości jako badacza.

Konkludując – za nowatorski uznaję temat rozprawy, sposób jego realizacji, właściwy wybór i propozycja nowych rozwiązań metodycznych, ich pracochłonna realizacja, związana ze zgromadzeniem odpowiednich danych empirycznych. Powodują one, że rozprawa stanowi oryginalne opracowanie naukowe, a wypływające z niej wnioski mają praktyczne znaczenie i stanowią inspirację do dalszych badań. Praca dowodzi, iż Doktorant posiada umiejętność prowadzenia badań i pisania prac naukowych, szerokiego, wieloaspektowego spojrzenia na podejmowane problemy badawcze. Sposób postępowania badawczego świadczy o tym, że ma opanowany warsztat badawczy, dobrze porusza się w literaturze przedmiotu oraz zgromadzonych materiałach empirycznych.

Na podstawie lektury pracy doktorskiej mgr Shivana Fate stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska spełnia wymagania stawiane przez obowiązujące prawo, tzn. stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Doktorant wykazał się ogólną wiedzą teoretyczną w dyscyplinie ekonomia, a także umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej i zasługuje na ocenę pozytywną. Wnoszę więc o dopuszczenie do publicznej obrony. Biorąc pod uwagę walory poznawcze i aplikacyjne pracy wnioskuję również o uznanie pracy za wyróżniającą.

